

L'escriptora italiana Maria Bellonci entrevista Lucrecia Borja

Impossible entrevista

Durant els XXI Premis Octubre es commemorarà el 500 Aniversari de la coronació del papa Alexandre VI —una de les principals figures de la família Borja. En motiu d'aquesta commemoració EL TEMPS publica una bellíssima i interessant entrevista imaginària amb Lucrecia Borja.

LUCRECIA: ¿Francès? ¿Un francès? ¿Ja l'heu sentit bé, el seu nom, senyor Alvisé? ¿El poeta Victor Hugo? ¿Ell, precisament? L'autor de comèdies que m'ha dut a escena com si fóra la dispensera d'homicidis i verins...? La calúmnia mai no m'ha fet por. N'he après de mon pare: espatllejada, i fora. ¿I per què aquest francès voldria...? ¿Com heu dit...? ¿Entrevistar-me? No, aquest no. Per francesos, tinc millor; em prenc amb el meu gentil Baiard, el Cavaller sens màcula i sens por que em deia: "Sou la perla d'aquest món..." Ah, ¿un altre? ¿Qui és, un alemany? ¿El senyor Ferran Gregorovi? (Amb una rialla breu i lleugera.) Pitjor que el francès; honest, sí; però obtús, obtús... En el seu llibre em dessagnà, descolorí, agrisà; amb molta cautela, furgant els documents que em concernien, voltant al meu entorn com si volgués llevar-me les armes i, finalment, les ungles... ¿Què pot voler de mi encara? ¿Què pot saber d'una dona com jo? I a més, els pesats, no els he poguts suportar mai... La pesadesa és la germana petita de la mort. (Tallant i decidida.) No, no el vull veure... ¿Encara un altre? Ah, però si aquesta la conec; és la italiana Maria Bellonci... Feu-la entrar, senyor Alvisé. Almenys aquesta no m'ha resultat mai pesada...

MARIA: Primer de tot, ¿he de dir Lucrecia o senyora Duquessa?

LUCRECIA: ¡Fora, fora cerimònies! Has viscut amb mi tants anys que ja pots dir-me de tu. Els poetes romans, conciudadans teus, sempre ho feien; aquest "tu" llatinant és noble i graciós...

—Molts dels qui t'han conegut per les meues pàgines voldrien saber alguna cosa particular de tu. En aquest document que tinc a les mans hi ha anotades algunes de les moltes preguntes que m'han fet.

—(Després d'una pausa, lentament, intensa.) És a dir que encara no en tenen a

Lucrecia Borja.

ARXIU

bastament, de Lucrecia Borja...

—Pareix que no.

—(En un to divers, parlant al present).

El matí és dolç, ací, al convent de Sant Bernardí. Sempre iguals, les veus timbrades d'argent de les monges. A l'hort comencen a esponjar-se els borrons. Per aquest temps a Roma florien ametllers i pomeres; el sol blanc de l'hivern començava a colrar-se de groc daurat. Érem a Pasqua, sol i campanes...

—Justa, Pasqua. La setmana de Pasqua del 1497. Divendres Sant al matí, ton marit Giovanni Sforza fugia de Roma per no tornar-hi mai més. Tots sabem quina cascada d'escàndols no suscità la fuga; però demanen, alguns dels nostres lectors: ¿quina fou la teua vera actitud aquell moment? ¿El salvares de veres? ¿Com era,

en realitat, el comte de Pesaro, el primer dels teus marits?

—Era un espantadís. Ho vaig veure de seguida, la primera vegada que vingué al palau de Santa Maria in Portico. M'esguardava amb els ulls oberts i fits com si discernís alguna cosa darrere meu. Quan ens casàrem, al sopar de noces era allà amb el seu collar radiós de joiells sobre el pit, callat i atent, adés reüllant mos germans, adés esforçant-se a riure amb mon pare. Mon pare omplia el món amb la seua força jocunda; feia viure els altres amb la seua sola presència. Aquell matí, aquell Divendres Sant dius tu; sí, se n'anà. I aquesta volta sí que tenia raó d'estar espantat.

—Tu aparences que l'estimaves. Feies dir que enfollies d'amor per ell.

—Era mon marit.

—*¿I acceptares la fuga i, després, el divorci?*

—Em trobava en un laberint i ni tan sols sabia que era un laberint. Vaig tancar-me amb les dominicanes de Sant Sixt. Vaig veure arribar l'agutzil amb gent armada. Per ordre del papa, deia, havia de tornar a palau. Però no em vaig moure. Res no protegeix com les parets d'un convent. Mentrestant començava a aprendre la infelicitat.

—*Però la signares, la petició de divorci: et vas declarar verge intacta.*

—Volia protegir-lo, Giovanni. Però s'havia obert un abisme entre els Borja i ell; jo estava del costat de la meua família; ell estava sol de l'altre. No hi hauria hagut ponts. El que em desplaïa era de no veure més la meua amiga d'infància, Lucrècia Lòpez, que havia romàs a Pesaro, muller d'un gentilhome de la terra. Encara no sabia que la vida és feta de ruptures.

—*Ruptures i ferides. Un dels teus germans, el duc de Gandia, era occit uns mesos després i tirat al Tíber. Heus ací una altra pregunta per a tu. ¿Qui l'occi?*

—*(Feta una pausa.)* Joan era magnífic: abrivat, galant, gairebé ni li bastava l'alenada dels seus vint anys per a divertir-se. Coneixia l'art de comparèixer... M'ensenyà de ballar, de vestir-me, de bromejar... Sempre reia, sabia de fer riure les dones. Però els homes l'estimaven poc.

—*I el primer, Cèsar, son germà.*

—Joan era l'ídol de casa i, tant com visqué, l'ídol de mon pare; després li caigué a bocins de la memòria.

—*¿Però qui l'occi?*

—Ma mare, Vannoza, sí que plorava... El plorà sempre, el seu duc de Gandia.

—*(Amb resolució.) Fou Cèsar qui l'occi. Volia ésser sol a disposar de son pare.*

—*¡Ho dius tu, ho dius tu! ¡No és veritat! Foren els Orsini...*

—*Fou Cèsar. Ho diuen els testimonis del seu temps, historiadors, cronistes: Guicciardini, Marin Sanudo; i ambaixadors i oradors, velles guineus de cùria...*

—*(Reprenent el discurs de lluny.)* Ma mare Vannoza el volgué a prop seu, Joan, sepultat a la seua capella de Santa Maria del Popolo. Durant segles s'hi han dit misses a nom seu... Nosaltres, els Borja, estimàvem Santa Maria del Popolo més que cap altra església; després de Sant Pere, s'entén. Tota clara, pintada per aquell Bernardí umbrí que en deien el Pinturicchio,

pintor nostre. L'altar major era blanc, de marbres arabescats a la llombarda... També jo m'hi vaig agenollar, en aquell altar, quan vaig anar a donar gràcies a la Madona, aquell setembre del 1501, tot just signats els capítols de nocces amb Anfós d'Este de Ferrara.

—*(Cita.) "Don Alfonso, il mio terzo marito!" ¿Saps qui et fa dir aquestes paraules?*

—*(Amb un lleu to de menyspreu.)* Ho sé. Foren posades en solfa per aquell vostre compositor de Bèrgam...

—*Gaetano Donizetti. Però just davant el nom d'Anfós els nostres lectors s'aturen. No pas l'Anfós d'Este (ja hi tornarem d'ací*

Maria Bellonci.

nova família. Cèsar no tolerà mai que jo lluitàs.

—*La cosa més colpidora, diuen els meus lectors, és l'assassinat del jove aragonès a dos temps cruels. Una lectora em suplica de no fer morir Anfós de Bisceglie en les meues pàgines, amb l'afegidura que un escriptor pot fer-ho.*

—*(Vibrant.)* ¡Aquesta teua dona no sap qui som nosaltres, els Borja! Anfós havia de morir perquè jo estava amb ell entrebancant el curs de Cèsar al gran pal·li del poder. Cèsar havia decidit d'anorrear els aragonesos. La culpa és meua: em creia amb una força i una astúcia pariones a les de mon germà: li vaig disputar el lloc en el cor i en el seny de mon pare. Haguera hagut de partir primer, quan Anfós, advertit pels seus napolitans, fugí de Roma. M'agafà un riure nerviós, aquell dia... Reia, reia... No podia aturar-me'n. Fugit el primer marit, em fugia el segon. ¿Què era jo, la Gorgona? Vaig entestar-me a fer-lo tornar. Volia donar-li seguretat, protegir-lo; em pareixia que m'havia tornat més forta que tots, però no era prou freda. "A grans propòsits —deia Cèsar—, ha de correspondre-hi una gran ànima." Idees d'homes. Els homes volen idees i sang... *(Reprenent el to evocatiu.)* Pareixia clement aquella nit del 15 de juliol, l'any del jubileu... Jo era al Vaticà, assistint mon pare convallescent. Fins al sostre daurat de la seua estança pujaven les nostres veus quietes. S'obrí la porta i aparegué aquella figura sangonosa. ¡Anfós meu!

L'havien escomès a la plaça, s'havia defensat com un paladí, per miracle romanía estalvi...

—*No li serví d'escapar-se de Cèsar Borja la primera volta...*

—*¡Prou, calla! No fou Cèsar qui l'escometé, foren els enemics dels d'Aragó. ¡D'haver estat Cèsar, ja li haguera valgut, salvar-se!*

—*(Collant una mica.) I quan algú entra a la torre Borja on curaves el teu ferit, que ja havies restablert, ¿per què el deixares sol? ¿No pensaves que Anfós corria perill de vida? Cèsar...*

—*(Freda.)* ¡Fou en Miquelet, en Miquelet Corella, qui l'occi, no Cèsar!

—*Fou Cèsar qui hi envià el seu esbirro més destre. I tu ho saps...*

—*No sé res, no en vull saber res. Jo estimava Anfós, era feliç amb ell, vaig plorar, estava desesperada. Vaig fugir a Nepi amb el filllet afer-rat al pit. Si vols saber-ho,*

a poc), sinó l'Anfós d'Aragó, el segon dels teus marits, el jove duc de Bisceglie.

—*Era fill i germà de rei. Tenia dinou anys. Era el jove més formós d'Itàlia.*

—*Quan el veren entrar a Roma digueren que semblava un anyell a punt per al sacrifici.*

—*No era un anyell; amb una mica de sort hauria pogut ésser un aguiló. Jo l'estimava; no havia vist mai, no coneixia aquella esplendor malenconiosa, aquella dolcesa altiva, aquella reialesa instintiva com un dret natural. Em comunicava dignitat, i aquest és el do més rar que pugui fer un home a una dona. Vaig començar a tenir cort, una vera cort, a reunir músics i poetes sense demanar-ne el permís de ningú. Vaig començar a prendre partit per Anfós davant mon pare: la causa dels d'Aragó ja perillava. *(Pausa.)* Em nasqué un fill al qual vaig posar el nom de mon pare, Roderic; em sentia forta i vaig lluitar per la meua*

aquell temps vaig odiar mon pare.

—*I ell t'odiava a tu perquè ploraves massa.*

—*¿Encara no te n'has cansat, de brandar fantasmes?*

—*No són fantasmes, sinó realitats concretes. I realitat concreta fou el teu tercer matrimoni. Vas voler-lo per força.*

—*Havia de salvar-me. Volia no tremolar més; i sobretot no volia acusar més gent de la meua sang. Vaig triar bé, aquesta vegada. Ells, els Este, eren feudataris de l'Església: no podien dir que no a mon pare. El duc de Ferrara, mon sogre, era dur, però avar. Li vaig dur setanta carruatges curulls d'or.*

—*I fins l'arribares a seduir, Anfós d'Este, el teu tercer marit.*

—*Era un punt d'honor fer-me estimar. Tres són les penyores d'una esposa: la primera, el dot, i jo duia un pou d'or. La segona, la seua manera nocturna de rebre l'espòs. La terça, els fills. També fills vaig tenir... Entre jo i Anfós hi havia pactes callats, insospitats de tothom. Però hi havia més: l'havia cultivat jo, en secret...*

—*Ara diràs que l'estimaves...*

—*¿Per què no? També hi ha un amor d'envit, un amor d'incertesa que vol esdevenir certa, un amor d'hàbit.*

—*Però no et bastava.*

—*Durant el dia no veia quasi mai Anfós, sinó a les festes i a les cerimònies religioses. Molt més assidus, els meus cunyats: el cardenal Hipòlit tenia cosa de Cèsar, era esmunyedís i subtil; Juli i Ferran, valents a temptar les meues dones... Llur inconsciència em recordava la de Joan... El pare els fermava molt curt... La tragèdia planava sobre ells... (Tallant.) Vaig orientar-me altrament.*

—*Gent de Ferrara voldria saber del teu encontre amb la ciutat.*

—*Ferrara no era Roma: al principi em pareixia que em mancàs color i aire, i certament no vaig trobar-hi les densitats lluminoses que a Roma m'havien com qui diu apeixat. El castell dels Este és gran, agençat: imponent, fins i tot, però no a la manera del nostre Castel Sant'Angelo, amb les parets que han absorbit el sol dels segles. Era sever, i severes també les sales, si bé amples i guarnides. Però voltava la ciutat el gran riu amb els milers de canals que reguen la terra ferraresa, vies d'aigua verda que ens duïen a les vil·les estenques, espaioses, clares, lluent de jardins i de prades. A ciutat hi havia els convents voltats d'horts, com aquest de Sant Bernardí: es-*

Cèsar Borja.

AFRUXI

glésies, palaus, pintures... La pintura d'ací no m'alegrava, tan rígida, però aviat vaig trobar artistes de pinzell més festiu. T'he dit que vaig orientar-me: vaig trobar un amic.

—*Parles, naturalment, d'Ercole Strozzi: un poeta sapient, un administrador ferri: un home tortuós en les seues estranyes fidelitats.*

—*Em vingué en auxili. Era sola amb mon grupet de dones vingudes de Roma i uns pocs espanyols; la cort m'espiava amb milers d'ulls, el poble era lluny... ¡Sí! Ercole Strozzi em féu de guia: vaig comprendre com havia de guardar-me, com podia vèncer tothom, com podia fiar-me i no fiar-me, com havia d'aprendre aquell costum de vida divers del costum de Roma, desimbolt i més perillós. (En un to de revenja.) Quan el duc, mon sogre, m'escatimava l'assignació, Ercole anava a Venècia i en tornava amb les draperies més riques, els joiells més rars, els objectes més suntuosos. ¡Com ens befàvem de l'avar que havia de pagar, de la seua fúria reprimida... Rèiem tant entre nosaltres...! Els dies grisos de boira li feia escriure per a mi poesies llatines que la meua gran cunyada de Màntua, Isabel-la, m'envejava... Ja no estava abandonada entre silencis emmurats.*

—*Ercole Strozzi, el millor poeta llatí de Ferrara... El seu cap, diuen, era un veritable obrador de les lletres. I tu en parles com d'un subaltern.*

—*Era el meu gentilhome preferit, hono-*

rat i apreciat; em servia molt bé.

—*Ja, et servia...*

—*Un dia em dugué un amic seu venecià, un altre poeta, el primer d'Itàlia. El seu nom, ja el saps...*

—*Pietro Bembo. Hi ha una pregunta sobre ell, molt insistent: alguns, moralistes i no moralistes, diuen que depèn de la teua resposta un judici total sobre ta vida. En fi, aquest amor vostre ¿fou només construcció de paraules?*

—*(Riu, submissa i capciosa, sense respondre.)*

—*Tens raó. El que importa menys en aquests casos és just allò que els homes creuen més important. No pots negar, emperò, que vas donar-li un floc de cabells i que escrivires per a ell en aquell fullet confidencial que ell servà tota la vida aquells versos espanyols...*

—*“Yo pienso si me muriese...” (Pausa.) “Jo bé em pens que si em moria, sens amor tot lo món fó-*

ra...” (Canviant de to.) Mes ¿quina necessitat tenen els teus moralistes i no moralistes de jutjar-me? Si provassen alguna vegada de capir res...

—*Pietro Bembo et féu molta companyia. Quan morí ton pare, lluny, a Roma...*

—*(Amb un eco de la vella angoixa.) Dies negres, dies atroços... (Amb rancúnia.) I el duc, mon sogre, semblava quasi satisfet, es complaïa en la desgràcia caiguda improvisament sobre els Borja: mon pare mort, Cèsar desfet... El nom Borja no li plaïa. Tota la cort estava contra mi. Només Pietro m'advertia, m'aconsellava, sabia de consolar-me.*

—*Aquell fou el moment més difícil de ta vida., Lucrècia. Fins i tot el rei de França suggerí a Anfós de repudiar-te... No t'hauria restat sinó el convent.*

—*¿Repudiar-me? ¿Repudiar-me, a mi? Massa or havia dut de Roma i el gran avar estenc no l'hauria restituit pas mai... I Anfós no podia ja repudiar-me: per a ell era una realitat necessària.*

—*Et vigilava per gelosia, doncs...*

—*No ho crec; era un home de desídies més que no de passions, però no volia que la gent parlàs. Així decidírem de rompre amb el meu amic venecià. Tornàrem per conveniència a les cartes d'afecte. Però ningú no podrà llevar-me mai el record d'aquelles nits a la vil·la de Medelana al balcó, al clar de lluna: plorava mon pare, i el plor s'escolava a poc a poc, dolçament...*

—*Figuració molt romàntica. I ara algú voldria demanar-te com, clos amb tan dig-*

nífica habilitat aquest capítol diguem-ne platònic, pogué entrar en la teua vida Francesc Gonzaga, marquès d e Màntua, cunyat teu, aquell home fogós i impetuós, verament poc platònic...

—¿Qui ho demana?

—Una bella dona de Polònia, de nom Sofia, i altres; especialment dones.

—(Amb el to de qui recorda a pleret.)

Francesc, l'havia conegut a Roma, quan el papa li lliurà la rosa d'or en premi pel seu coratge de gran capità. La glòria de Forno-vo l'envoltava esplendent. La guerra no l'havia endurit, emperò. Cap senyor d'estat no era galant i joïós com ell, cap com ell no vivia improvisant les seues jornades liberalment, amb aquella sinceritat irresistible...

—I també aquest cop fou Ercole Strozzi qui us ajudà.

—Arriscava la vida perquè nosaltres trobàssem una esperança plegats. Francesc temia i admirava la seua muller, la "gran Isabel-la"; ella el considerava poc rigorós en coses de política. Potser ho era. Però era també senyor d'estat, el primer que se m'atansava fent-me do del poder. Generosament m'oferí la seua mitjanceria perquè Cèsar fóra alliberat de presó. En Cèsar, porbrissó germà meu... ¡Presoner del rei Ferran en aquella Espanya que tant havíem somniat plegats! Francesc m'era germà d'ànima socorrent mon germà de veres... I em socorregué a mi, càlidament. Era un home que sabia donar-se, lleial, però no era feliç en sa casa. La muller no l'entenia.

—¡Xit..., calla...! Milions de dones han dit aquesta frase... No la digues tu almenys que ets Lucrècia Borja.

—Estar junts, per nosaltres, semblava una cosa natural; bastava parlar-nos una volta per comprendre que ens coneixíem de sempre. Pareixia que respiràssem del fons del pit quan ens miràvem.

—Has parlat de germanor. Però, de les cartes d'Ercole Strozzi, no n'apareix pas tanta, de germanor; altrament, s'insisteix en un "intent" amorós que el teu Gonzaga volia dur a terme. I aquell escriure xifrat, aquell passar i despassar de gent deçà i dellà el Po, aquell amagar-se, aquell advertir-vos, aquell cremar cartes...

—La innocència a vegades es disfressa de pecat.

—I el pecat, d'innocència... (Canviant de to.) Ercole Strozzi pagà amb la vida els teus amors, Lucrècia.

—¡No, no! L'occiren els Bentivoglio, els pares de la dona: odi, avarícia, enveja contra ell.

—Els Este ho feren creure. I tu acabares creient-t'ho.

—¡No, no! (Pausa.) Jo volia solament ésser estimada: sols això.

—Tu. Tu lluminosa, tu delicada, tu fora de la raó d'estat (sempre deies que no t'ocupaves de política). I no t'adonaves que eres tan despietada exigint l'amor com ton germà Cèsar Borja era despietat exigint el poder. Amor significa compartir; i tu ¿vas compartir mai la sort dels qui t'estimaven? Et fugí el marit de Pesaro, i tu no fuges. T'assassinen cruelment el marit aragonès, i plores, però no et rebel·les. Et maten Ercole Strozzi, instrument dels teus amors, i no el defenses... I entorn teu es mouen altres ombres indefenses... Pere Caldés, la

les mares. I Anfós... Procurava defugir-lo; però ell em cercava i m'imposava de dar-li fills, i fills encara. Vuit vaig tenir-ne, sense comptar els no-nats. L'última, Isabel-la Maria, em signà la sentència de mort.

—Sí... Tenies sols 39 anys... En un cert sentit, pot dir-se que vares morir d'amor.

—¡Quin amor! El de mon marit, conjugal, fatigós, sens goig... Més goig em dava el meu lloro. Els dies de boira penjava la gàbia d'or a l'interior de la finestra contra els blancs vidres venecians. Els colors de les seues plomes esplendien entre les barnilles d'or afligranades. Jo m'explicava una faula: era a Roma, a les estances de

Alexandre VI.

ARXIU

teua donzella Pantasilea, trobats morts al Tíbre; i el jove prevere Garcia, familiar teu, apunyalat sota els porxos de Ferrara.

—Jo no he estat mai culpable. (Freda i incisiva.) Sóc aliena als homicidis.

—Tu no tingueres en compte ningú. El Bembo va fugir a temps; i només Isabel-la salvà l'incaut de marit seu i va saber tenir lluny els germans estencs d'un altre delictes de família.

—(Amb sinceritat.) Em consumia per Francesc, patia per la seua llunyedança... Deu llargs anys vaig cercar de veure'l, però ell no em rejunyí mai més; no ens retrobàrem pus. M'escrivia, prometia, i esperava.

—Amb aquesta condició pogué viure el marquès de Màntua.

—I jo vaig romandre sola.

—Tenies els fills i Anfós, ton marit.

—Els fills dels prínceps no pertanyen a

mon pare, i açava els ulls vers les voltes pintades, esmaltades de blau, de verd, de vermell i d'or. El toro dels Borja pasturava per aquells cels esplendint de mite en mite... A força de fixar els verds, els vermells i els blaus ultramarins ressentia en cada fibra aquella abrivada de felicitat, acolorida, càlida, fluent com la vida mateixa... (Llarga pausa.)

—¿Lucrècia...?

—(Com venint de lluny.) ¿Hi ha més preguntes en els teus documents?

—Una: és meua. ¿T'hi espilles en les pàgines del meu llibre?

—El que dius és ver; o podia ésser ver.

—Encara un mot: ¿em calles alguna cosa?

—Segurament. (Breu pausa.) ¿I tu?

—També.

Trad.: J. C.
Maria Bellonci